

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут економіки та управління
Обліково-фінансовий факультет

Кафедра українознавства

ІСТОРІЯ ТА ЕТНОКУЛЬТУРА УКРАЇНИ

методичні рекомендації

для семінарських занять здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОПП «Технологія виробництва продуктів тваринництва» спеціальності 204 «Технологія виробництва продуктів тваринництва» денної та заочної форми здобуття вищої освіти

Миколаїв
2022

УДК 947.7
I-89

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету ННІ економіки та управління Миколаївського національного аграрного університету від 20 листопада 2022 р. протокол № 4.

Укладачі:

Березовська Т.В. – доцент кафедри українознавства Миколаївського національного аграрного університету

Рецензенти:

Макарчук С.С. – кандидат історичних наук, доцент Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв

Побережець Г.С. – кандидат історичних наук, асистент кафедри українознавства, Миколаївський національний аграрний університет

© Миколаївський національний аграрний
університет , 2022

ВСТУП

Інтеграція України до загальноєвропейського освітнього простору вимагає ґрунтовного реформування вітчизняної вищої школи, переходу до принципово нових форм викладання гуманітарних дисциплін. У Миколаївському національному аграрному університеті діє концепція виховної роботи, основою якої є гуманізація й гуманітаризація всього навчального процесу, що базується на комплексному підході до вивчення дисциплін гуманітарного циклу на кожному курсі.

Гуманітарні знання, набуті студентами, сприяють подоланню вузькофахового мислення, вихованню фахівців вищої кваліфікації, духовно багатих особистостей, які відчують моральну відповідальність за сучасне і майбутнє своєї Батьківщини.

Однією з найважливіших гуманітарних дисциплін, що вивчаються в університеті, є курс «Історія України», який відображає важливі етапи історичного шляху українського народу. Цей курс не є повторенням шкільної програми, а становить концептуально нову навчальну дисципліну, що поглиблює та систематизує знання студентів з історії. Основу змісту курсу становить суспільно-політична та державницька проблематика, внутрішня й зовнішня політика України, діяльність партій, рухів, громадських об'єднань, соціально-економічний та культурний розвиток України. Визначальною ознакою курсу є те, що історія України подається в контексті розвитку світової цивілізації.

Основним завданням курсу «Історія України» в МНАУ є:

- використання новітніх здобутків історичної науки у викладанні історії України;
  - реалізація в навчальному процесі принципів історизму та наукової об'єктивності в оцінці історичних фактів, явищ і подій;
  - гуманістична спрямованість історичної освіти, її орієнтація на пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими чи груповими.
- Метою вивчення історії України у вищій школі є:
- виховання майбутніх спеціалістів як свідомих громадян України;
  - розвиток почуття патріотизму та глибоких морально-етичних переконань, усвідомлення молоддю власної причетності до багатовікової історії українського народу;
  - сприяння усвідомленню студентами належності України до європейського історико-культурного простору та важливості її інтеграції до Європи;
  - прищеплення майбутнім фахівцям самостійного аналізу історичних джерел і наукової літератури, уміння самостійного осмислення закономірностей розвитку українського народу в контексті історії людської цивілізації;
  - вироблення умінь застосовувати набуті знання у повсякденній

діяльності, для самостійної орієнтації в суспільно-політичному житті та визначення власної оцінки суспільних явищ і подій.

Ключову роль у досягненні цілей, сформульованих Болонською декларацією, відіграє запровадження до навчального процесу кредитно-трансферної системи, сутність якої повністю кореспондується з положеннями Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS). ECTS за своєю сутністю є системою перезарахування кредитів, яка має забезпечити прозорість національної освіти, визнання її за кордоном, зробити її сумісною з освітніми системами інших країн Європи.

Передбачено такі ECTS-оцінки:

- A** – «відмінно» – відмінна робота з однією незначною помилкою.
- B** – «дуже добре» – вище за середнє, але з декількома помилками.
- C** – «добре» – звичайна робота з декількома значними помилками.
- D** – «задовільно» – посередньо, із значними недоліками.
- E** – «достатньо» – виконання задовольняє мінімуму кредитів оцінки.
- FX** – «не складено» – для одержання кредиту потрібна деяка доробка.
- F** – «не складено» – для одержання кредиту потрібна значна доробка.

Модульно-трансферна система оцінки знань студентів урахує всі форми їхньої роботи над вивченням курсу та рівень отриманих ними знань. Основними формами вивчення історії України є лекції, семінарські заняття, консультації, самостійна робота студентів над джерелами та навчально-методичною літературою, підготовка й виступи з тематичними повідомленнями, доповідями та рефератами, рецензування рефератів, контрольні співбесіди, написання контрольних робіт, участь у студентських наукових конференціях, складання іспиту.

Теми пропущених занять, а також ті, на яких студенти отримали незадовільну оцінку, перескладаються ними викладачу на консультаціях.

Основними формами контролю знань студентів при вивченні курсу є: оцінки на семінарах, письмові контрольні роботи, реферати, модульні контрольні співбесіди та іспит.

Т е м а 1
ВСТУП ДО КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ». КИЇВСЬКА РУСЬ

С е м і н а р:
МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА ЇХ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

П л а н

1. Роль і місце семінарських занять у вивченні історії України.
2. Організація і методика самостійної роботи студентів.
3. Контроль та оцінка знань студентів за кредитно-модульною системою.

Навчально-методична і наукова література

1. Танцюра В. І., Куліш С. М., Пересада О. О. Історія України : навч. посіб. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020. 536 с.
2. Гриценко А. П. Методи використання авторських мультимедійних навчальних засобів з історії. Modern science: problems and innovations : abstracts of the 2nd International scientific and practical conference (Stockholm, 3–5 May, 2020). Stockholm, 2020. pp. 495–501.
3. Милько В. Нові видання Національної спілки краєзнавців України. Краєзнавство. 2021. № 3-4. С. 88. URL: <http://resource.history.org.ua/publ/kraeznavstvo.2021.3-4.12>
4. Рафальський О. О. Косолидація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф.Кураса НАН України, 2018. 400 с.

Лекція:
ВСТУП ДО КУРСУ. ЗАРОДЖЕННЯ ЦІВІЛІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ. УТВОРЕННЯ І РОЗВИТОК ДАВНЬОРУСЬКОЇ-ДЕРЖАВИ

План

1. Вступ до курсу

Предмет і завдання курсу «Історія України» – складової загально-освітньої історії. Місце курсу в системі навчання у вищому навчальному закладі освіти. Значення курсу для фахової підготовки і виховання студентської молоді. Джерела та принципи вивчення вітчизняної історії.

2. Зародження цивілізації на території України.

Поява людини на території України. Первісна палеолітична община. Розвиток родового ладу в неоліті та енеоліті. Кіммерійці, скіфи, сармати. Античні міста-держави Північного Причорномор'я. Трипільська культура.

3. Давньоруська держава Київська Русь: утворення, розквіт, занепад.

Східнослов'янські племена VI–IX ст., соціально-економічні та політичні фактори їх консолідації. Теорії походження Київської Русі. Територія та етнічний склад населення. Форми правління та основні структурні елементи політичної влади. Соціальна структура давньоруського суспільства. Соціально-економічний розвиток Київської Русі. Формування феодальних відносин.

Головні напрями політики перших київських князів. Адміністративна, військова і релігійна реформи Володимира Великого. Розбудова держави за часів Ярослава Мудрого.

Ослаблення великокнязівської влади. Боротьба Володимира Мономаха за єдність Русі. Причини і наслідки роздробленості Давньоруської держави.

Се м і н а р:
ЗАРОДЖЕННЯ ЦІВІЛІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ. ДАВНЬОРУСЬКА ДЕРЖАВА КИЇВСЬКА РУСЬ

План

Україна в період первісного суспільства.

1. Східні слов'яни в V-VIII ст.
2. Соціально-економічний і політичний розвиток Київської Русі в IX – першій половині XII ст.
3. Феодальна роздробленість і занепад Давньоруської держави. Галицько-Волинське князівство.
4. Монголо-татарське нашествя і встановлення монголо-татарського

іга.

5. Історичне значення Київської Русі, її місце у долі східно-слов'янських народів та в європейській історії.

Навчально-методична і наукова література

1. Падалка С. С., Кириленко І. Г., Вергунов В. А. Аграрна історія України : у 3 ч. Київ : Аграрна наука, 2019. Ч. 1. Від найдавніших часів до початку ХХ століття. 332 с.
2. Верескун Н. М. Питання з'їздів київських князів в історіографії ХІХ–ХХ століття. Київ : Олді-плюс, 2018. 315 с.
3. Руденко Ю. Ю. Проблеми концептуалізації поняття «нація» в українській науці та практиці. *Політикус*. 2020. № 3. С. 7-13.
4. Історія України та української культури : навч.-метод. реком. до аудитор. роботи / уклад. О. В. Герінбург. Херсон, 2019. 56 с.
5. Історія України : навч. посіб. / за ред. М. П. Гетьманчука. Львів : ЛДУВС, 2017. 400 с.
6. Гарін В., Кігіцар І., Кондратенко О. Історія України : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 240 с

Питання для самостійного вивчення

1. Історичні джерела з історії Київської Русі.
2. Проблема походження слов'ян в історичній літературі.
3. Давньоруська народність.
4. Історичні корені та етногенез українців.
5. Князівства Середнього Подніпров'я.
6. Галицьке та Волинське князівства до їх об'єднання.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи
Тести для самоконтролю

- 1. Київська Русь створювалась:**
  - а) шляхом добровільного об'єднання східнослов'янських племінних союзів;
  - б) шляхом завоювання та насильницького приєднання до Києва;
  - в) ваш варіант.
- 2. Київська Русь являла собою:**
  - а) федерацію земель;
  - б) централізовану державу із самодержавною формою правління;
  - в) ваш варіант.
- 3. Основними причинами військових конфліктів Русі з Візантією були:**
  - а) бажання київських князів підкорити Візантію своїй владі;
  - б) зробити Візантію своїм політичним союзником;
  - в) змусити Візантію укласти з Києвом вигідну торговельну угоду.
- 4. У здійсненні своєї політики князі спиралися:**
  - а) на місце в уплемінну (родову) аристократію та вождів;
  - б) на широкі народні маси;
  - в) на військо (дружину).
- 5. Формування території Київської Русі завершилось у період княжіння:**
  - а) Ігоря;
  - б) Святослава;
  - в) Володимира Святославича.
- 6. Прийняття християнства було спричинене:**
  - а) особистими інтересами Володимира, наприклад, його бажанням одружитися з візантійською принцесою Анною;
  - б) релігійними переконаннями князя;
  - в) політичними мотивами;
  - г) ваш варіант.
- 7. Серед політичних мотивів упровадження християнства були:**
  - а) зміцнення становища і влади князя в державі;
  - б) зведення до мінімуму впливу «кудесників» та волхвів на народ;
  - в) виявлення та знищення значної частини населення, яка б не підтримала релігійної політики князя і продовжувала б залишатись язичниками, а отже, ворогами князя;
  - г) зміцнення міжнародного авторитету Київської Русі.

- 8. У Європі язичників-русів називали:**
- а) дикунами;
  - б) варягами;
  - в) варварами;
  - г) ваш варіант.
- 9. Впровадження християнства:**
- а) призвело до розколу суспільства на християн і язичників;
  - б) об'єднало населення руських земель навколо Києва;
  - в) сприяло швидкому політичному й культурному злету Київської Русі.
- 10. Християнство сприяло:**
- а) розвитку економіки;
  - б) розвитку і збагаченню руської літератури;
  - в) поширенню писемності й освіти;
  - г) ваш варіант.
- 11. «Руська правда» Ярослава Мудрого:**
- а) перше періодичне видання в Київській Русі;
  - б) лист князя до своїх дітей;
  - в) усний юридичний кодекс дохристиянської Русі;
  - г) перший написаний юридичний кодекс християнської феодальної Русі.
- 12. «Руська правда» Ярослава Мудрого захищала інтереси:**
- а) широких народних мас, насамперед селянства, яке потерпало від феодалів;
  - б) іноземців, які відвідували Київську Русь;
  - в) княжих дружинників і бояр-феодалів.
- 13. Перші руські монети зі срібла і золота почали карбувати за часів:**
- а) Ольги;
  - б) Володимира Великого;
  - в) Ярослава Мудрого.
- 14. Тризуб як символ князівського роду вперше з'явився за часів:**
- а) Ігоря;
  - б) Володимира Великого;
  - в) Ярослава Мудрого.
- 15. Спробу припинити міжусобну боротьбу й об'єднатися в боротьбі проти половців руські князі зробили на з'їзді в місті:**
- а) Чернігов;
  - б) Переяслав;
  - в) Любеч.

16. **Період розпаду Київської держави історики часто називають добою феодальної роздробленості, томущо:**
- а) ініціаторами розпаду Київської Русі були бояри-феодалі;
  - б) причинами роздробленості були подальший розвиток феодальних відносин і зростання феодального землеволодіння;
  - в) ваш варіант відповіді.
17. **Феодальна роздробленість Русі розпочалася саме в ХІІст., тому що:**
- а) не було сильного, видатного великого київського князя, який зміг би припинити процес розпаду;
  - б) незгода у середовищі давньоруських князів зводила нанівець усі спроби київських князів зберегти єдність держави;
  - в) процес розпаду підштовхували рішення Любецького (1097р.) з'їзду князів;
  - г) ваш варіант відповіді.
18. **Чому в ХІІІ ст. зовнішні вороги робили спроби захопити руські князівства:**
- а) їх приваблювали родючі землі, багаті міста й торговельні шляхи, які проходили через землі князівств;
  - б) вони прагнули скористатися протиріччями й міжусобною боротьбою між окремими князями та поодинці захопити руські князівства;
  - в) вони хотіли допомогти руським князям об'єднатися в єдину централізовану державу.
19. **Результатом золотоординського панування в руських землях було:**
- а) поглиблення феодальної роздробленості та загальмування процесу об'єднання руських земель;
  - б) подальший розвиток руських земель, збагачення їх культури та їх зближення з азійською культурою;
  - в) ваш варіант відповіді.
20. **Політичним і культурним центром України в добу феодальної роздробленості Київської держави стало:**
- а) Київське князівство;
  - б) Чернігівське князівство;
  - в) Галицьке князівство;
  - г) Галицько-Волинське князівство.
21. **М. С. Грушевський називав Галицьке та Волинське князівства безпосередніми спадкоємцями політичних і культурних традицій:**
- а) варягів;
  - б) західних держав-сусідів;
  - в) Київської Русі;

- г) ваш варіант відповіді.
- 22. Причинами занепаду Галицько-Волинського князівства були:**
- а) його залежність від Золотої Орди;
  - б) відносна слабкість сил централізації;
  - в) припинення княжої династії (Якої?);
  - г) агресія з боку Польщі, Угорщини, Литви;
  - д) ваш варіант відповіді.
- 23. Значення Галицько-Волинського князівства полягає в тому, що:**
- а) воно було першою дійсно українською державою, яка охоплювала близько 90% тодішнього населення України;
  - б) зупинило агресію з боку західних і східних держав;
  - в) ваш варіант відповіді.

Проблемні питання

1. Яка з двох теорій виникнення Київської Русі (норманська чи антинорманська) здається вам більш аргументованою? Чому?
2. Чи була у русів повноцінна державність до приходу в Київ варягів на чолі з Олегом? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. З якими зовнішніми ворогами на сході, півдні, заході й півночі доводилось боротися удільним князівствам?
4. Дайте оцінку роздроблення Київської держави. Чи можна було зупинити цей процес і зберегти Київську Русь? Як саме?
5. Чому збройні сутички з іноземними загарбниками часто закінчувалися поразкою руських князівств?
6. Чому в Київській Русі було запроваджене саме християнство? Як це пояснюється в історичній літературі?

Теми доповідей та повідомлень

1. Історія «українських племен» у працях М.С.Грушевського.
2. Дипломатичні відносини перших князів.
3. Шлюб і подружнє життя в Київській Русі.
4. «Руська правда» як перший юридичний кодекс.
5. Історичний портрет княгині Ольги.
6. Князь Святослав – видатний полководець Київської Русі.
7. Історичний портрет Володимира Великого.
8. Історичний портрет Ярослава Мудрого.
9. Зародження та етапи формування Галицького князівства.
10. Внутрішня та зовнішня політика Володимирка та Ярослава Осмомисла.
11. Роман Мстиславич – засновник Галицько-Волинської держави.
12. Князь Данило Романович Галицький.
13. «Слово о полку Ігоревім» як історичне джерело.
14. Атрибути князівської влади.

Тема 2

СТАНОВИЩЕ УКРАЇНЦІВ ЗА ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ. ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Лекція :

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ЗА ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (XIV ст. – перша половина XVII ст.)

1. Південно-Західна Русь-Україна під владою Литви.

Політична ситуація у Східній Європі XIV ст. Боротьба за землі Південно-Західної Русі. Литовська експансія на українські землі, їх приєднання до Великого князівства Литовського.

Політичний устрій Литовсько-Руської держави, її суспільно-економічний розвиток у другій половині XIV ст. – середині XVI ст.

Внутрішня та зовнішня політика литовських князів. Литовсько-польське зближення, Кревська унія 1385 р. Здобутки і втрати для Русі-України за великого князя Вітовта. Боротьба української верхівки та міщанства за політичні права. Ліквідація удільних князівств. Місце руської аристократії у політичному житті Великого князівства Литовського кінця XV–XVI ст.

Посилення впливу Московської держави. Відмінності розвитку Русі-України та Північно-Східної Русі-Московії в часи середньовіччя. Загострення московсько-литовської боротьби за українські землі. Виникнення Кримського ханства. Початок нападів татар на Україну. Основні підсумки «литовського» періоду вітчизняної історії, його оцінки в історичній літературі.

2. Розвиток українських земель у складі Речі Посполитої.

Польська експансія на українські землі. Галичина в складі Польського королівства. Роль шляхти в активізації польсько-литовського зближення.

Люблінська унія 1569 р. та її наслідки. Річ Посполита: геополітичне становище, територія, населення, устрій українських земель. Особливості державно-політичної системи, місце українських магнатів та шляхти серед панівних верхів Речі Посполитої. Опоячення та окатоличення української знаті.

Прискорення економічного та соціального розвитку українських земель. Зростання феодального землеволодіння, формування фільварково-панщинної системи. Поглиблення суспільного поділу праці, розвиток товарно-грошових відносин. Колонізація півдня Середнього Подніпров'я, відновлення значення Києва.

Посилення соціального, національного та релігійного гноблення українців. Занепад православної церкви. Берестейська церковна унія 1596 р. Уніатська церква. Українське суспільство в обороні православ'я, консервативні та прогресивні тенденції православного руху. Суперечливі наслідки Берестейської унії. Загострення українсько-польських

стосунків напередодні Визвольної війни.

3. Виникнення та розвиток українського козацтва.

Передумови виникнення та соціальні джерела козацтва. Козакування як господарської військової діяльності. Заснування Запорозької Січі. Розвиток козацтва від маргінального прошарку до особливого маргінального стану.

«Золоті козацькі вольності». Повстання К. Косинського та С. Наливайка. Розкол у козацькому русі, запорозькі, реєстрові, городові козаки.

Посилення козацтва та його військової активності на початку XVII ст. Гетьман П.Сагайдачний, його внутрішня і зовнішня політика. Роль козацтва у Хотинській війні.

Запорозька Січ як військово-політичний центр козацтва. Адміністративно-територіальна побудова Реєстрового війська, набуття півднем Середнього Подніпров'я рис «Козацької України». Необхідність юридичного закріплення здобутого козацтвом місця у військово-політичній системі Речі Посполитої.

Козацькі повстання 20-х – 30-х рр. XVII ст., їх причини і наслідки.

«Золотий спокій». Провал спроб українсько-польського компромісу, посилення польського тиску на Україну.

Се м і н а р :

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ ЛИТВИ ТА ПОЛЬЩІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIV – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)

План

1. Українські землі у складі Великого князівства Литовського.
2. Становище українських земель у складі Речі Посполитої.
3. Виникнення українського козацтва. Запорозька Січ.

Навчально-методична і наукова література

1. Мороз П., Мороз І. Концептуальні підходи до конструювання практикуму «Історія України в джерелах»». Проблеми сучасного підручника. 2018. Вип. 21. С. 261-271.

2. Хоткевич Г. Історія України (до кінця XVI століття) : підруч. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 229 с.

3. Історія України від найдавніших часів до сьогодення : навч. посіб. для семінар. занять студентів - іноземних громадян 1-го курсу мед. та фар мац. ф-ів спец. «Медицина», «Педіатрія», «Стоматологія», «Фармація, промислова фармація» / упоряд.: П. О. Бідзіля, С. С. Дідик. Запоріжжя : ЗДМУ, 2019. 122 с.

4. Дорошенко Д. І. Історія України : у 2 т. Київ : Глобус, 1991. Т. 1 (до

половини XVII століття). 329 с.

5. Плани групових занять та індивідуальні завдання з дисципліни "Історія України та українська культура" : метод. реком. для курсантів Військового інституту танкових військ НТУ "ХП" / уклад.: І. В. Дворкін та ін. Харків : НТУ "Харківський політехнічний інститут", 2020. 25 с.

6. Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклоп. довід. / ред. кол.: В. Смолій та ін. Київ : Інститут історії України, 2018. 742 с.

Питання для самостійного вивчення

1. Північна Буковина, Закарпаття у XIV–XVIIст.
2. Історія формування Литовського князівства.
3. Козацькі та козацько-селянські повстання у кінці XVI–30-х роках XVII ст.
4. Етнічний розвиток українців у XIV–XVIст.
5. Піднесення української культури у другій половині XVI – першій половині XVII ст.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи

Тести для самоконтролю

1. Захоплені Литовською державою південно-західні Руські землі у другій пол. XIVст.:

- а) остаточно втратили державність і право на місце самоврядування;
- б) перебували на становищі удільних князівств із залишками місцевої автономії;
- в) включились в активну боротьбу з литовськими загарбниками.

2. Кревська унія між Литвою та Польщею була укладена насамперед з метою:

- а) запобігти посиленню Московського князівства та його прагненню приєднати до себе українські та білоруські землі;
- б) об'єднати сили для боротьби з Тевтонським орденом;
- в) створити велику державу і почати експансію в Європі.

3. Кревська унія:

- а) сприяла посиленню Литовського князівства;
- б) ліквідувала незалежність Литовського князівства шляхом його повного включення до складу Польського королівства;
- в) призвела до посилення залежності Литви від Польщі.

4. Великий литовський князь Вітовт, прагнучи зберегти самостійність Литовського князівства:

- а) спирався на підтримку українського і білоруського православного люду, надаючи йому більших прав і свобод;
  - б) зміцнив центральне управління, тим самим посиливши залежність українських і білоруських земель від Литви;
  - в) звернувся за підтримкою до Москви і Золотої Орди.
- 5. Війна між Великим Литовським князівством і Московською державою за право володіти українськими і білоруськими землями увійшла в історію під назвою:**
- а) Північна війна;
  - б) Литовська війна;
  - в) Лівонська війна.
- 6. Люблінська унія 1569 року передбачала:**
- а) повну інкорпорацію Литви до складу Польської держави;
  - б) надання Литві адміністративної автономії;
  - в) збереження Литвою повної незалежності.
- 7. Затвердження Берестейської церковної унії:**
- а) заспокоїло народні маси України і примирило їх з новою державою;
  - б) залишило населення байдужим до релігійних змін;
  - в) призвело до нового піднесення антикатолицького руху.
- 8. Найважливішими джерелами формування козацтва історики вважають:**
- а) збіднілу українську православну шляхту та міщан;
  - б) промисловців-уходників та втікачів-кріпаків;
  - в) переселенців з Московської держави та інших земель, що межували з Україною.
- 9. Головною проблемою українських козаків наприкінці XV – першій половині XVI ст.була:**
- а) боротьба з Польщею;
  - б) протистояння спробам Московської держави захопити їх землі;
  - в) боротьба з татарсько-турецькою агресією.
- 10. Гетьман П.Сагайдачний разом з Військом Запорозьким вступив:**
- а) до Києво-Печерської лаври;
  - б) до Києво-Могилянської колегії;
  - в) до Київського братства.
- 11. Основними завданнями реєстрових козаків були:**
- а) війна з турками
  - б) охорона кордонів та контроль за нереєстровими козаками;
  - в) усунення релігійного та національного гніту;

г) розв'язання соціально-економічних проблем.

12. Заснування Запорозької Січі на о.Мала Хортиця історики пов'язують з ім'ям:

- а) Петра Сагайдачного;
- б) Самійла Кішки;
- в) Дмитра Вишневецького.

13. Вступ до запорозького товариства починався з питання:

- а) “У Бога віруєш?”;
- б) “Воювати вмієш?”;
- в) “Грошей хочеш?”;
- г) “Смерті боїшся?”.

14. Повстання К.Косинського відбулося у:

- а) 1588–1590рр.;
- б) 1591–1593рр.;
- в) 1593–1595рр.;
- г) 1596–1598рр.

Проблемні питання

1. Чим був викликаний занепад української державності за часів Литовського князівства? Чи були перспективи її збереження?
2. Чому, маючи офіційною метою згуртування християнського населення Речі Посполитої, Берестейська унія призвела до загострення релігійного протистояння?

Теми доповідей та повідомлень

1. Литовські статuti.
2. Українські міста: ремесла, торгівля.
3. Уніатська (греко-католицька) церква.
4. Утворення фільваркового господарства.
5. Селянські виступи в XV – поч. XVIст.
6. Російсько-українські взаємозв'язки в XV–XVI ст.
7. Розвиток освіти.
8. Братства та їх роль у суспільно-політичному житті України.
9. Українська шляхта.
10. Берестейська церковна унія (1596р.) і її оцінки в історичній літературі.
11. Організація шкіл та друкарень.
12. Полемічні та історичні твори другої половини XVI–початку XVII ст.
13. Основні риси українського побуту в XV–XVI ст.
14. Український жіночий та чоловічий одяг.
15. Виникнення й поширення назви “Україна”.
16. Дмитро Байда-Вишневецький.
17. Криштоф Косинський.
18. Северин Наливайко.

19. Петро Сагайдачний.
20. Побут українських козаків.
21. Одяг українських козаків.
22. Атрибути гетьманської влади. Козацькі клейноди.
23. Церква і школа в Запорозькій Січі.
24. Господарство запорозьких козаків.
25. Військове мистецтво козаків.
26. Зв'язки запорозького та донського козацтва.
27. Адміністративно-політичний устрій Запорозької Січі.
28. Перші походи українських козаків.
29. Проблеми козацтва в історичній літературі.
30. Запорозьке козацтво в художній літературі.

Тема 3

УКРАЇНА В ЧАСИ ІСНУВАННЯ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ (СЕРЕДИНА XVII – КІНЕЦЬ XVIII ст.)

Л е к ц і я :

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

План

1. Причини, передумови, рушійні сили, характер та основні етапи революції.

Соціальний вибух в українських землях в середині XVII ст., його економічні, політичні соціальні та релігійні причини. Оцінки національно-визвольної боротьби в історичній літературі. Передумови національної революції, що визріли в українському суспільстві, форми боротьби, масштаби суспільних зрушень. Рушійні сили революції: козацтво, селянство, міщани. Соціальна боротьба. Періодизація національної революції.

2. Національно-визвольна боротьба українського народу 1648–1657 років. Козацька держава.

Початок української національної революції. Богдан Хмельницький. Розгортання національно-визвольної боротьби та успіхи повстанців на початковому етапі війни. Військові дії 1649 р. Зборівська угода та початок формування козацької держави; поразка під Берестечком і її наслідки. Білоцерківський договір. Перемога під Батогом. Укладення союзу з Московською державою. Переяславська Рада і «Березневі статті», їх оцінки в історіографії. Военні дії проти Польщі в 1654–1655 рр. Порушення царизмом Переяславсько-Московської угоди. Підписання Віленського миру Росії та Польщі 1655 р. Пошук гетьманом Б. Хмель-

ницьким нових союзників.

3. Руїна. Криза і поразка революції.

Смерть Б. Хмельницького. Ліквідація спадкового гетьманату і початок Руїни. Політика І. Виговського. Зближення з Польщею. Гадяцька угода. Політика Ю. Хмельницького. Переяславські статті 1659р. та Слободищенський трактат 1660 р. і розкол України на Правобережну й Лівобережну. Андрусівське перемир'я і початок поділу українських земель між сусідніми державами. Гетьман П. Дорошенко і боротьба за возз'єднання українських земель. Капітуляція П. Дорошенка. Наслідки, значення і уроки української національної революції.

Семінар :

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ XVII СТ.

План:

1. Причини та передумови виникнення Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, її рушійні сили та основні етапи.
2. Національно-визвольна боротьба українського народу 1648–1952рр.
3. Зовнішня політика Б. Хмельницького та її наслідки. Ситуація в Україні в 1653–1957 роках.
4. Період «Руїни». Результати Визвольної війни.

Проблемні питання

1. В чому Ви вбачаєте історичне значення української козацької держави Війська Запорозького для подальшої долі українського народу?
2. Вкажіть на соціальні та релігійні аспекти подій Визвольної війни, обґрунтуйте їх вплив на процеси становлення козацької держави.
3. Чи міг Б. Хмельницький без зовнішньої допомоги відстояти Українську козацьку державу?
4. Чи можна вважати Визвольну війну під проводом Б. Хмельницького антифеодальною? Обґрунтуйте свою думку.
5. Чи можна вважати, що після Переяславської угоди та «Березневих статей» Україна стала частиною Московської держави?

Теми рефератів, доповідей і повідомлень

1. Б. Хмельницький – державний діяч, фундатор української козацької держави.
2. Дипломатія гетьмана Б.Хмельницького.
3. Б.Хмельницький як полководець.
4. Соратники Б.Хмельницького.
5. Селянське питання в роки Визвольної війни.
6. Українська козацька держава і Річ Посполита в роки Визволь-

ної війни.

7. Україна та Кримське ханство в часи Визвольної війни.

8. Значення Української національної революції середини XVII ст. в контексті вітчизняної та європейської історії.

Навчально-методична і наукова література

1. Лазуренко В. М. Сучасний історіографічний погляд на проблему встановлення дати закінчення земного життя та локалізацію поховання гетьмана України Богдана Хмельницького. *Гуманітарний вісник. Сер. : Історичні науки*. 2019. Чис. 31. Вип. 15. С. 5-14.

2. Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклоп. довід. / ред. кол.: В. Смолій та ін. Київ : Інститут історії України, 2018. 742 с.

3. Носенок Б. Історія як культурний процес у методології «нової історичної науки» анналів. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2022. № 40. С. 174-182.

4. Сторінки воєної історії України : зб. наук. ст. Вип.21. 2016. 270с.

5. Лазуренко В. М. Сучасний історіографічний погляд на проблему встановлення дати закінчення земного життя та локалізацію поховання гетьмана України Богдана Хмельницького. *Гуманітарний вісник. Сер. : Історичні науки*. 2019. Чис. 31. Вип. 15 С. 5-14.

6. Перналь А. Б. Посполита двох народів і Україна: дипломатичні відносини 1648-1659. Київ : Києво-Могилянська академія, 2015. 342с.

Завдання для самостійної роботи

Тести для самоконтролю

1. Готуючись до великої тривалої війни з Річчю Посполитою Б. Хмельницький вирішив залучитися підтримкою:

- а) московського царя;
- б) молдавського володаря;
- в) кримського хана;
- г) турецького султана.

2. Після звільнення Запорозької Січі козаки обрали Б.Хмельницького:

- а) кошовим отаманом;
- б) гетьманом;
- в) князем українським.

3. Ця подія відбулась:

- а) наприкінці 1647р.;
- б) у січні 1648р.;

- в) ваш варіант відповіді.
4. **Головною військовою проблемою козацького війська була:**
- а) відсутність артилерії;
  - б) мала чисельність і слабкість кінноти;
  - в) недосвідченість військового керівництва.
5. **Під час переговорів з представниками Польщі на першому етапі війни Б. Хмельницький вимагав:**
- а) заміни польського короля;
  - б) зміни політичної системи Речі Посполитої;
  - в) відміни “Ординації” та повернення Війську Запорозькому давніх прав.
6. **Затягуючи час і відкладаючи мирні переговори з Б. Хмельницьким у 1649 р. король Ян II Казимір прагнув:**
- а) більш детально розглянути вимоги козаків і прийняти виважено рішення з цього питання;
  - б) схилити Б. Хмельницького до прийняття умов Польщі;
  - в) виграти час для організації нової великої армії і придушення повстання в Україні.
7. **При організації Української козацької держави її засновники опирались на досвід:**
- а) європейських держав;
  - б) Київської Русі;
  - в) Запорозької Січі.
8. **Катастрофічного розгрому військо Б. Хмельницького зазнало:**
- а) під Збаражем;
  - б) під Білою Церквою;
  - в) під Берестечком.
9. **Ця трагедія сталася:**
- а) в травні 1652р.;
  - б) в червні 1651р.;
  - в) в серпні 1653р.
10. **Результатом поразки стало підписання:**
- а) Зборівського миру;
  - б) Варшавського миру;
  - в) Білоцерківського миру.
11. **Альтернативою союзу з Московією для Б. Хмельницького був союз:**
- а) зі Швецією та Семигородом;
  - б) з Францією та Австрією;
  - в) з Османською імперією та Кримським ханством;
  - г) ваш варіант відповіді.
12. **На вашу думку, союз Б. Хмельницького з Московією означав:**
- а) повне і безумовне підкорення московському цареві;
  - б) входження Української держави (Запорозького війська)

до складу Московської держави на засадах широкої автономії;

в) тимчасовий військово-політичний союз двох рівноправних держав.

Спробуйте обґрунтувати свою думку.

Заповніть таблиці

Основні військові події Визвольної війни під проводом Б.Хмельницького (1648–1657 рр.)

Місце битви	Дата	Розвиток події	Імена полководців з обох сторін	Чим закінчилось (Результати)	Чому?

Україно-польські угоди часів Визвольної війни

Угода	Дата	Основні умови	Значення для України

Се м і н а р :

УКРАЇНА В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVII – XVIII СТОЛІТІ. ГЕТЬМАНЩИНА

План

1. Гетьманщина у складі Московської держави. І. Мазепа, його зовнішня і внутрішня політика.
2. Наступ царизму на українську автономію. Гетьман К. Розумовський.
3. Остаточна ліквідація Гетьманщини. Втрата Україною автономії.
4. Зруйнування Запорізької Січі і подальша доля українського козацтва.

Навчально-методична і наукова література

1. Михайло Грушевський. Студії та джерела. : у 2-х кн. / ред. кол.: Г. Бурлака та ін. ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Київ, 2019. Кн. 2. 488 с.

2. Гуржій О. Україна в суспільно-політичних комбінаціях імперського уряду Росії (30-90-ті рр. XVIII ст.). Київ : Інститут історії України України, 2019. 205с.
3. Голованов С. О. Всесвітня історія (повний курс) : підруч. Київ : Каравела, 2021. 296с.
4. Дорошенко Д. І. Історія України : у 2 т. Київ : Глобус, 1991. Т. 1 (до половини XVII століття). 329 с.
5. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019. 224 с.
6. Світлична В. В. Історія України. Київ : Каравела, 2019. 408 с.
7. Чорноморська минувшина. 2018. Вип. 13. 128 с.

Питання для самостійного вивчення

1. Війна проти шляхетської Польщі 1654–1667 рр.
2. Кримські та Азово-Дніпровські походи російсько-українських військ та Україна.
3. Політика Петра I стосовно України.
4. Події Північної війни 1700–1721 рр. Невдала спроба гетьмана І. Мазепи відновити незалежність України.
5. Соціально-економічний розвиток України в другій половині XVII – початку XVIII ст.
6. Культура України в другій половині XVII – початку XVIII ст.
7. Ліквідація самобутнього козацького устрою Слобідської України.
8. Реформи Румянцева в Україні.
9. Політика царського уряду щодо різних верств українського народу: козацької старшини, рядових козаків та українського селянства.

Завдання для самостійної роботи

Тести для самоконтролю

1. У своїй внутрішній політиці І. Виговський опирався на:
  - а) широкі народні маси;
  - б) на підтримку сусідніх держав;
  - в) верхівку козацької старшини;
  - г) ваш варіант відповіді.
2. Ідею гетьмана І. Виговського про підписання угоди з Польщею підтримали:
  - а) рядові козаки які боялись російського абсолютизму і перспективи закріпачення;
  - б) частина козацької старшини, яку розчарувала політика московського уряду стосовно України;

- в) українське духовенство, яке небажало підкоритися московському патріарху;
- г) ваш варіант відповіді.

3. Внутрішній розкол України на Лівобережну і Правобережну відбувся за гетьманування:

- а) І.Виговського;
- б) Ю.Хмельницького
- в) П.Дорошенка.

4. Що стало головною причиною розколу України:

- а) простаршинська політика українських гетьманів;
- б) пропольська політика частини української старшини;
- в) ваш варіант відповіді.

5. Умови Гадяцького договору:

- а) були для України єдиною можливістю звільнитися з-під влади московського царя;
- б) давали українській гетьманській державі гарантії збереження державності, а козакам – прав та привілеїв;
- в) були тимчасовим компромісом між двома державами, які хотіли використати угоду для досягнення власних інтересів;
- г) ваш варіант відповіді.

6. Чи мала Українська козацька держава перспективи збереження державності у складі Речі Посполитої:

- а) так, тому що Польща завжди виконувала свої обов'язки щодо України;
- б) ні, Польща обіцяла визнати самостійність Гетьманської держави і її рівні права з Польщею та Литвою тільки задля того, щоб повернути собі Україну.
- в) ваш варіант відповіді.

7. Соціально-економічна політика гетьмана І. Мазепи сприяла:

- а) зростанню та загостренню класових (соціальних) суперечностей;
- б) примиренню усіх верств українського населення;
- б) ваш варіант відповіді.

8. Внутрішня та зовнішня політика гетьмана І.Мазепи була спрямована:

- а) на досягнення політичної стабільності;
- б) на досягнення соціальної стабільності;
- в) на посилення влади московського царя в Україні;
- г) ваш варіант відповіді.

9. **Міждержавні відносини Гетьманщини з Росією погіршилися тому, що:**
- а) Петро I відверто нехтував інтересами України, перетворював її у все більш залежну від метрополії країну;
  - б) І. Мазепа хотів самочинно керувати Гетьманщиною, а Петро I йому заважав;
  - в) І. Мазепа хотів позбавитися від російського протекторату над Україною і орієнтувався на більш демократичні європейські держави;
  - г) ваш варіант відповіді.
10. **Союз зі Швецією мав забезпечити Україні:**
- а) гарантію незалежності і збереження державності;
  - б) входження її до складу Швеції на правах широкої автономії;
  - в) входження України до складу Речі Посполитої з гарантією збереження її державності;
  - г) ваш варіант відповіді.
11. **Головною мотивацією введення І Малоросійської колегії царським урядом була:**
- а) встановлення повного контролю над Україною та усунення від влади козацької старшини;
  - б) примирення гетьмана зі старшиною;
  - в) захист народу від постійних зловживань козацької старшини владою;
  - г) ваш варіант відповіді.
12. **Діяльність Малоросійської колегії:**
- а) посилювала владу і позиції гетьмана в Україні;
  - б) послабляла його владу і зміцнювала позиції Росії в Україні;
  - в) привела до розколу в українському суспільстві.
13. **Відновлення гетьманства у 1750 році було викликане:**
- а) бажанням царизму навести порядок в Україні і захистити її населення від турецько-татарської агресії;
  - б) бажання царизму відновити економічно сильну Україну з власним устроєм;
  - в) примхою імператриці, яка хотіла створити державну посаду для свого родича;
  - г) ваш варіант відповіді.
14. **Гетьманування К.Розумовського:**
- а) привело до повного підпорядкування України царському уряду;
  - б) сприяло відновленню та удосконаленню гетьманської влади;
  - в) посилювало позиції української шляхти та козацької старшини в державі;
  - г) ваш варіант відповіді.

- 15. Період гетьманування К. Розумовського часто називають:**
- а) “святом душі” для української знаті;
  - б) “золотою осінню” української автономії;
  - в) “останньою краплею” терпіння царського уряду.
- 16. К. Розумовський прагнув встановити в Україні:**
- а) козацько-старшинське правління;
  - б) монархічну владу;
  - в) спадкове гетьманство.
- 17. Управління в Україні після відставки К.Розумовського перейшло до:**
- а) спеціального емісара Росії;
  - б) Малоросійської колегії;
  - в) козацько-старшинського правління.
- 18. Приводом до ліквідації Запорозької Січі стала:**
- а) перемога Росії у війні з Туреччиною і звільнення південних українських земель від небезпеки з боку турків тататар;
  - б) поразка повстання О. Пугачова і втеча повстанців на Січ, підзахист її укріплень;
  - в) спроба запорозьких козаків підняти повстання і поновити гайдамаччину в Україні;
  - г) ваш варіант відповіді.
- 19. Умови Кючук-Кайнарджийського миру передбачали:**
- а) повну і остаточну ліквідацію Кримського ханства;
  - б) взаємне визнання нейтралітету Кримського ханства Росією та Туреччиною;
  - в) передачу Кримського ханства під владу Російської імперії.
- 20. Головними причинами послаблення Польщі напередодні її поділу були:**
- а) послаблення державної влади в Польщі;
  - б) діяльність Барської конфедерації;
  - в) посилення національно-визвольної боротьби на українських землях;
  - г) казнокрадство в державі;
  - д) ваш варіант відповіді.
- 21. Чорноморське козацьке військо формувалось:**
- а) з донських російських козаків;
  - б) з козаків Лівобережної України;
  - в) з козаків Слобожанщини;
  - г) з колишніх запорозьких козаків.

Проблемні питання

1. Як ви думаєте, чи мала Україна можливість зберегти єдність і продовжити боротьбу за незалежність в добу «Руїни»?
2. Якщо так, тоді чому вона цю можливість втратила?

3. Що стало основною причиною соціального розмежування українського суспільства?

4. Чи могли гетьмани України того часу проводити політику, яка б задовольнила усі верстви населення?

5. Яким чином можна було зупинити розгортання громадянської війни і не допустити розділу України?

6. Перехід гетьмана І. Мазепи на бік шведів ви оцінюєте як зраду українського народу (яка, до речі, привела до суттєвого обмеження автономії України) чи як спробу визволити Україну від влади Росії?

7. Назвіть основні причини, які, на вашу думку, призвели до поразки задуму І. Мазепи і козацької старшини відстояти незалежність України.

8. Чому царському уряду вдалось ліквідувати автономію України, не зустрівши серйозного опору з боку самих українців?

9. Чи могла Україна повернути втрачені права, відновити та зберегти автономію?

10. Ким був Кирило Розумовський – видатним політиком, який дбав про збереження української державності, чи вірогідним царедворцем?

Теми доповідей та повідомлень

1. Війна проти шляхетської Польщі 1654–1667рр.
2. Кримські 1687, 1689 рр. Походи російсько-українських військ.
3. Азово-Дніпровські 1695–1696рр. Походи російсько-українських військ.
4. Петро I і Україна.
5. Іван Виговський.
6. Юрій Хмельницький.
7. Петро Дорошенко.
8. Дем'ян Многогрішний.
9. Іван Самойлович.
10. Іван Мазепа. Оцінка його діяльності в історичній літературі.
11. Політика Російського уряду стосовно України на початку XVIIIст.
12. І. Сірко – політичний діяч, полководець, народний герой України.
13. Культура України другої половини XVIIIст.
14. Освіта і культура Слобожанщини в XVIIIст.
15. Г. С. Сковорода – видатний український поет, філософ і просвітитель.
16. Історія Слобожанщини в працях академіка Д. І. Багалія.
17. Дунайська Січ.
18. Запорожці на Кубані.
19. Гетьман К. Розумовський.

Заповніть таблиці
Гетьмани України другої половини XVII ст.

Гетьмани	Роки правління	Внутрішня політика	Зовнішня політика	Наслідки їх політики для України

Україна в планах сусідніх держав у другій половині XVII ст.

Держава	Плани відносно України	Шляхи реалізації планів	Що з того вийшло

Політичні плани діяльності українських гетьманів

Гетьман	Якою частиною України правив	Мета відносно України	Засоби реалізації планів	Здобутки чи поразки
Гетьман	Сфери політики		Конкретні заходи щодо здійснення політики	
1.	Соціально-економічн			
2.	В галузі культури та освіти			
3.	У ставленні до православної церкви			
4.	Зовнішня політика			

Органи влади України XVIIIст.

Органи влади	Період діяльності	Зміст діяльності	Основні наслідки для України

Поділи Польщі

Поділи Польщі	Дати	Які держави брали участь поділах	Території України, які були приєднані	Наслідки поділу Польщі для України

Культура України XVIII ст.

	Галузі культури	Видатні діячі культури	Основні культурні надбання
1.	Освіта		
2.	Наука		
3.	Видавнича справа		
4.	Література		
5.	Архітектура		
6.	Живопис		
7.	Музика		
8.	Театр		

Т е м а 4

СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX ст.

Л е к ц і я :

УКРАЇНА ПІД ВЛАДОЮ РОСІЙСЬКОЇ ТА АВСТРИЙСЬКОЇ (АВСТРО-УГОРСЬКОЇ) ІМПЕРІЙ (наприкінці XVIII на початку XX ст.)

П л а н

Вступ

Предмет вивчення: особливості соціально-економічного, політичного та культурного становища українців у Російській та Австро-Угорській імперіях (кінець XVIII – початок XX ст.).

Вплив Російської та Австро-Угорської імперій на динаміку геополітичних процесів

літичної ситуації в Європі (1772–1914 рр.).

Українці – найчисельніша етнічна група в Європі без власної держави.

1. Соціально-економічний розвиток Наддніпрянщини і Західної України (1772–1914рр.).

Адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі іноземних держав. Чисельність населення та його етнічний склад. Промисловий переворот 30–40-х рр. ХІХ ст., його вплив на соціально- економічний розвиток Наддніпрянської та Західної України. Аграрне питання. Скасування кріпосного права в Австро-Угорській та Російській імперіях (реформи 1848 і 1861 рр.).

Значення столипінської аграрної реформи для аграрного сектору економіки України (1906 р.). Етноміграційні процеси.

2. Суспільно-політичні процеси на Сході й Заході України (1772– 1914рр.).

Асиміляція і лінгвоцид як інструменти колоніальної політики Російської та Австро-Угорської імперій стосовно українців. Революції 1848 і 1905–1907 рр. та їх вплив на розвиток українського національного руху. Політичні партії Сходу й Заходу України(1890–1914рр.). Розкол українського національного руху як один з наслідків Першої світової війни.

Висновки.

Колоніальне становище українського населення Російської та Австро-Угорської імперій як наслідок цілеспрямованої державної політики: спільні риси й відмінності.

Навчально-методична і наукова література

1. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019. 224 с.
2. Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклоп. довід. / ред. кол.: В. Смолій та ін. Київ : Інститут історії України, 2018. 742 с.
3. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.
4. Сторінки воєної історії України : зб. наук.пр. 2016. Вип. 21. 270с.
5. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ : Генеза, 2017. 321 с.
6. Голованов С. О. Всесвітня історія (повний курс) : підруч. Київ : Каравела, 2021. 296 с.
7. Проблеми історії України ХІХ - початку ХХ ст. : зб. наук. пр. 2018. Вип. 28. 316 с.

Питання для самостійного вивчення

1. Війна Росії з наполеонівською Францією та участь у ній українців.
2. Декабристський рух в Україні.
3. Україна в роки Кримської війни.
4. Культура, наука й освіта в Україні у ХІХст.
5. Культура, наука й освіта в Україні на початку ХХст.
6. Україна в роки Першої світової війни.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи

Тести для самоконтролю

1. 19 лютого 1861 р. маніфест про скасування кріпосного права підписав імператор:

- а) Фердинанд І;
- б) Олександр ІІ;
- в) Олександр ІІІ.

2. В Австрійській імперії кріпосне право було скасоване:

- а) 1861 р.;
- б) 1846 р.;
- в) 1848 р.

3. Столипінська реформа передбачала:

- а) створення приватних селянських господарств фермерського типу;
- б) створення Державної Думи;
- в) скасування Емського указу 1876 р.

Проблемні питання

1. Що спричинило бурхливий індустріальний розвиток Наддніпрянської України на початку ХХст.?
2. Де був вищим соціально-економічний розвиток – в австрійській чи російській частинах України? Чому?
3. Що свідчить про екстенсивний шлях розвитку сільського господарства в Україні на початку ХХст.?
4. Які були особливості національного аспекту процесу урбанізації в Україні на початку ХХст.?
5. Що гальмувало економічний розвиток Західної України?
6. У чому полягали причини Першої російської революції?
7. Які завдання ставили перед собою політичні партії в Російській імперії на початку ХХст.?
8. У чому полягало позитивне значення змісту Маніфесту Миколи ІІ для розвитку українського національно-демократичного руху?
9. Що було спільного в позиціях самодержавства і російського національно-демократичного руху стосовно українського питання?

10. Які наслідки мала Перша світова війна для українського народу.

С е м і н а р :
УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ХІХ
ст.

План

1. Геополітичне становище України.
2. Початок національно-культурного відродження.
3. Основні етапи українського національного руху.

Навчально-методична і наукова література

1. Хоткевич Г. Історія України (до кінця ХVІ століття) : підруч. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 229 с.
2. Білоус В. Українські дослідники традиційної культури та побуту. Київ : АртЕк, 2019. 56 с.

Питання для самостійного вивчення

1. Політичні процеси в Галичині наприкінці ХІХ ст.
2. Західна українська діаспора в другій половині ХІХ ст.
3. Українська колонізація Сибіру і Далекого Сходу.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи

Тести для самоконтролю

1. **Національно-культурне відродження в Україні розпочалось:**
  - а) наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ ст.;
  - б) в середині ХІХ ст.;
  - в) у другій половині ХІХ ст.
2. **Назва програмного документа Кирило-Мефодіївського товариства:**
  - а) «До братів-українців»;
  - б) «Книга буття українського народу»;
  - в) «До братів великоросіян і поляків».
3. **Головну Руську раду було створено у місті:**
  - а) Дрогобич;
  - б) Станіслав;
  - в) Львів.

Проблемні питання

1. Які процеси у суспільно-політичному житті сприяли формуванню української національної свідомості?
2. Яка з імперій проводила більш жорстку етнополітику? Чому?
3. У чому суть антиукраїнської політики царизму в галузі освіти і культури?
4. Чому саме в період найбільшої лібералізації царського режиму в

Росії (60–70-ті рр.ХХст.) посилюється наступ на національні права українців?

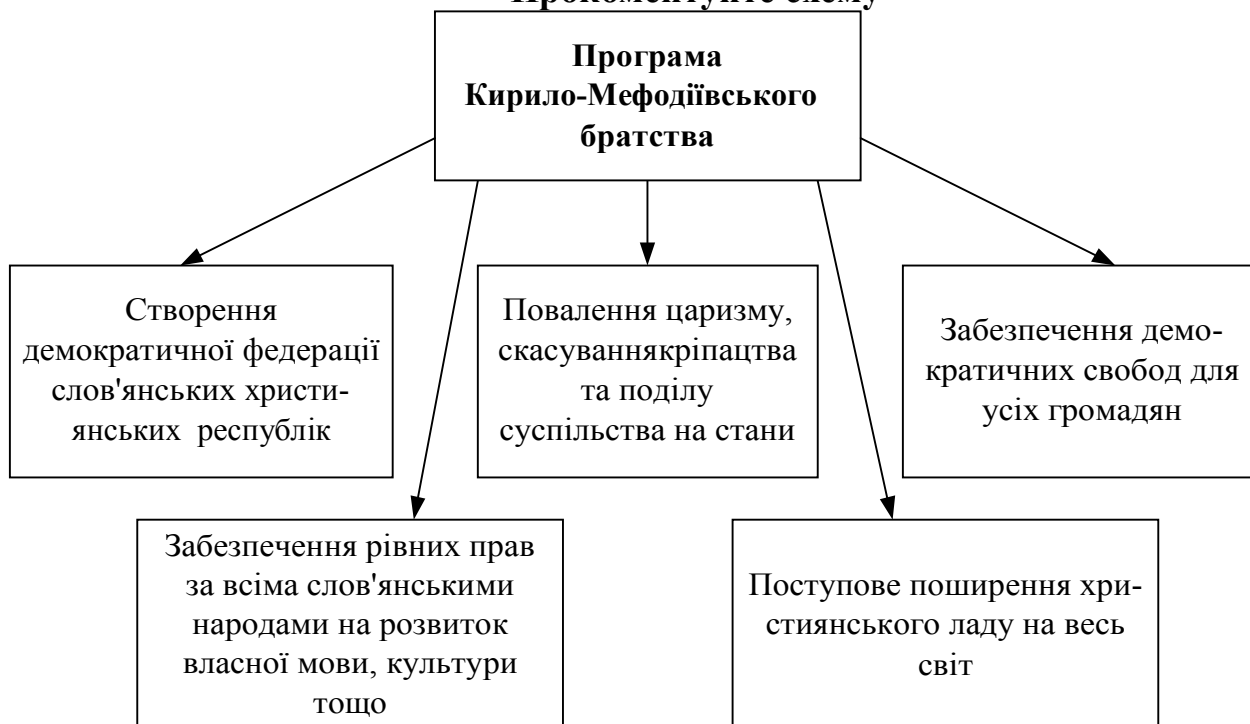
Теми доповідей та повідомлень

1. Історія українського народу в творах Т.Г.Шевченка.
2. Кирило-Мефодіївське товариство – перша українська політична організація.
3. М. П. Драгомонов як учений та політичний діяч.
4. Греко-католицька церква в Західній Україні в ХІХст.

Заповніть таблицю
Культура України у ХІХ ст.

Галузі культури	Найвизначніші представники	Твори, винаходи
Наука		
Література		
Музика		
Архітектура		
Живопис		
Театр		

Прокоментуйте схему

Тема 5
УКРАЇНА В 1917-1921рр.

Лекція :

УКРАЇНА В РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ 1917-1921 рр.:
ПРИЧИНИ, РУШІЙНІ СИЛИ, НАСЛІДКИ

1. Лютнева революція в Росії. Розвиток політичної ситуації в Україні протягом 1917р.

Причини і передумови Лютневої 1917 р. революції, Перша світова війна як її каталізатор. Повалення самодержавства. Сутність «двовладдя». Вплив революційних подій у Петрограді на Україну. Місцеві органи Тимчасового уряду. Особливості рад робітничих і солдатських депутатів в Україні. Утворення Української Центральної Ради (УЦР) як блоку українських національних партій та організацій. Боротьба УЦР за здійснення автономістської програми, роль організованих нею представницьких форумів (конгресів, з'їздів) у цьому процесі. I Універсал. Сутність компромісу між Тимчасовим урядом і УЦР, II Універсал як його відображення.

Загострення політичної й економічної кризи в Росії та Україні восени 1917 р., аграрне питання як центральне. Причини падіння авторитету Тимчасового уряду і УЦР. Жовтневий 1917 р. переворот у Петрограді, загострення взаємовідносин між більшовиками й УЦР. Відображення цієї боротьби в III Універсалі. Ультиматум РНК. Події навколо I Всеукраїнського з'їзду рад у Києві та Харкові. Порушення демократичних процедур конфліктуючими сторонами як передумова збройного протистояння.

2. Україна в полум'ї громадянської війни: основні військово-політичні сили і режими.

Перемога більшовиків узимку 1917–1918 рр. Пошук УЦР зовнішньої допомоги, переговори з німцями, IV Універсал. Брестська угода УЦР з державами Четверного союзу, вступ німецьких військ в Україну, повернення УЦР до Києва. Державний переворот П. Скоропадського, основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики гетьманського режиму. Причини антигетьманських повстань. Завершення Першої світової війни – поштовх до змін у Наддніпрянській і Західній Україні: повалення гетьманату і прихід до влади Директорії, розпад Австро-Угорщини і проголошення ЗУНР. ЗУНР, її внутрішня і зовнішня політика. Акт Злуки і його реальне значення. Україно-польська війна 1918–1919 рр., її результати.

Україна – основний театр воєнних дій на теренах колишньої Російської імперії в 1919–1920 рр. Директорія УНР, відновлення радянської влади, встановлення і поразка денікінського режиму. Роль у цих подіях повстанського руху. Н. Махно. Розкол національно-державницьких сил восени 1919 р., союз С. Петлюри з поляками, а УГА – з білогвардійцями, а згодом – з більшовиками (ЧУГА). Варшавська угода, Радян-

сько-польська 1920 р. війна, її хід і результати. Боротьба Червоної Армії з врангелівцями на півдні України, поразка «білих».

Останні спалахи громадянської війни наприкінці 1920 – у 1921 рр. Поступове послаблення повстанського руху, перехід більшовиків до непу як компроміс із селянством.

3. Підсумки революції та громадянської війни.

Результати революції і громадянської війни для України. Громадянські війни – найкривавіші в історії людства. Невідповідність реальних засобів проголошеним цілям у діях усіх військово-політичних режимів. Причини поразки національно-державницьких сил, білогвардійців та інтервентів. Фактори, що зумовили перемогу більшовиків. Селянський повстанський рух як провідний чинник подій, його сила і слабкість.

С е м і н а р :

РЕВОЛЮЦІЯ ТА ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В УКРАЇНІ В 1917–1921 рр.

План

1. Лютнева 1917 р. революція в Росії та її наслідки для України. Утворення та діяльність Центральної Ради в березні – жовтні 1917р.
2. Боротьба між більшовиками й Центральною Радою наприкінці 1917 – на початку 1918рр.
3. Українська Держава гетьмана Скоропадського.
4. Режим Директорії (кінець 1918 – початок 1919 рр.). Протиборство воєнно-політичних сил в Україні в 1919 р. Роль і місце повстанського руху.
5. ЗУНР. Україно-польська війна 1918–1919 рр., УГА та її подальша доля.
6. Радянсько-польська війна 1920 р. Завершення громадянської війни на території України. Основні результати й уроки революційних подій 1917–1921 рр.

Навчально-методична і наукова література

1. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019. 224 с.
2. Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклоп. довід. / ред. кол.: В. Смолій та ін. Київ : Інститут історії України, 2018. 742 с.
3. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.
4. Сторінки воєної історії України : зб. наук. праць. 2016. Вип.21. 270 с.
5. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття.

Київ : Генеза, 2017. 321 с.

6. Миколаївщина у вирі революційних подій : березень 1917 р. - квітень 1918 р. : док. та мат. / упоряд. Л. Л. Левченко. Миколаїв : Іліон, 2019. 744 с.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи

1. Білогвардійський рух на території України: еволюція внутрішньої політики.
2. Інтервенція військ Антанти в Україні.
3. Особливості політики «воєнного комунізму» в Україні.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи
Тести для самоконтролю

1. Українську Центральну Раду очолив:

- а) В. Винниченко;
- б) С. Петлюра;
- в) М. Грушевський.

2. Більшість у Центральній Раді становили:

- а) «автономісти»;
- б) «самостійники»;
- в) ваш варіант відповіді.

3. I Універсал Центральної Ради проголосив:

- а) незалежність України;
- б) поділ українських земель і передачу їх частини Росії;
- в) курс на розбудову автономії України;
- г) відокремлення Західної України.

4. Центральна Рада, насамперед, вирішувала питання:

- а) державного будівництва;
- б) визначення державного статусу України;
- в) соціально-економічні;
- г) ваш варіант відповіді.

5. II Універсал Центральної Ради:

- а) самовільно проголошував автономію України;
- б) брав зобов'язання не проголошувати автономію України до вирішення цього питання Всеросійськими установчими зборами;
- в) взагалі не торкався питання про автономію.

6. Генеральний Секретаріат Центральної Ради очолив:

- а) М. Грушевський;
- б) В. Винниченко;
- в) С. Петлюра.

7. Основним змістом III Універсалу УЦР було:

- а) проголошення незалежності України;

- б) угода з Четверним союзом;
  - в) проголошення УСРР;
  - г) проголошення УНР.
- 8. Радянська влада у 1917 р. в Україні була проголошена:**
- а) 4–5 грудня в Києві;
  - б) 7–8 грудня в Полтаві;
  - в) 11–12 грудня в Харкові;
  - г) 29–30 грудня у Катеринославі.
- 9. Радянський уряд України в 1917 – на початку 1918 р. називався:**
- а) Генеральний секретаріат;
  - б) Кабінет Міністрів;
  - в) Раднарком;
  - г) Народний Секретаріат.
- 10. Вкажіть послідовність встановлення політичних режимів на території України протягом 1917–1920 рр. (окремі режими встановлювалися неодноразово):**
- а) Гетьманат П. Скоропадського;
  - б) «Денікінщина»;
  - в) Центральна Рада;
  - г) Радянська влада (більшовики);
  - д) Директорія.
- 11. Н. Махно –це:**
- а) командир куреня УСС;
  - б) царський генерал;
  - в) ватажок селянського руху;
  - г) відомий український більшовик.
- 12. До яких подій в Україні підштовхнуло завершення Першої світової війни (позначте дві правильні відповіді):**
- а) повалення режиму П. Скоропадського;
  - б) радянсько-польська війна;
  - в) створення ЗУНР;
  - г) штурм Перекопу;
  - д) повстання на заводі «Арсенал» у Києві.
- 13. Завершенням якої війни став Ризький мир 1921р.:**
- а) радянсько-польської;
  - б) громадянської в Росії, Україні та Прибалтиці;
  - в) україно-польської;
  - г) I Світової.
- 14. Виділіть ключові слова та поняття, пов'язані з політикою «воєнного комунізму».**
- а) продподаток;
  - б) продрозкладка;
  - в) націоналізація заводів і фабрик;
  - г) заборона приватної торгівлі;

- д) демократія;
- е) концесії;
- є) командно-адміністративна система;
- ж) госпрозрахунок.

Проблемні питання

1. Які проблеми – національні чи соціальні – насамперед турбували більшість населення України в 1917–1921 рр.?
2. З чим пов'язані успіхи й невдачі політичних режимів, що на деякий час установлювалися в Україні (особливо протягом 1919 р.)?
3. Чому з усіх політичних сил, що боролися за владу на території України, перемогу здобули більшовики? У чому причини невдач українських національно-державницьких сил?

Теми доповідей і повідомлень

1. М. Грушевський – науковець і політичний діяч.
2. В. Винниченко – митець і політик.
3. С. Петлюра: політичний портрет.
4. Від царського ад'ютанта до гетьмана України: риси до портрета П. Скоропадського.
5. Діяльність Х. Раковського в Україні.
6. Н. Махно – ватажок повстанського руху на півдні України.
7. Білогвардійський рух на території України.
8. Політика «воєнного комунізму» та її здійснення в Україні.
9. УГА: від армії ЗУНР до ЧУГА

Заповніть таблицю

Політичні режими і військово-політичні сили в Україні 1917–1921 років

Політичний режим, військово-політична сила	Часи існування, територія	Лідери	Основні риси внутрішньої і зовнішньої політики	Примітки
Українська Центральна Рада				
Більшовицька радянська влада («червоні»)				
Гетьманат П. Скоропадського				
Директорія				
Білогвардійці				
Повстанський рух				

Тема 6
УКРАЇНА В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
Лекція:
УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В 1921–1939 рр.
План

1. Радянська держава в 1921–1924 рр.

Політична ситуація в Радянській державі після закінчення громадянської війни; міжнародне, соціально-економічне і суспільно-політичне становище України. Голод 1921–1923 рр. Впровадження нової економічної політики (неп) – причини, ключові принципи, головні результати. Створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Національно-державне будівництво в Україні. XII з'їзд РКП(б). Проголошення політики коренізації та «українізації».

2. Формування тоталітарної системи в СРСР. Сталінізм та його наслідки для України.

Характерні риси, головні причини та етапи формування тоталітаризму в Радянському Союзі. Й. Сталін. Сталінізм як радянський варіант тоталітарної системи. Боротьба з «буржуазним націоналізмом» і згортання політики «українізації». Початок масових репресій. «Великий терор» 1937–1938 рр. та його наслідки для українського суспільства.

Політика «Великого стрибка». Результати індустріалізації в Україні. Колективізація: характер, етапи, головні заходи і результати. Голод 1932–1933 рр., його наслідки для України.

3. Політичний, соціально-економічний та національно-культурний розвиток Західної України, Буковини і Закарпаття у 1921–1939 рр.

Політичне та економічне становище західноукраїнських земель, Буковини і Закарпаття в 20–30-ті рр. Посилення національного гніту і загострення політичної боротьби. Діяльність легальних політичних партій. Комуністичні організації та прорадянські настрої населення Західної України. Участь українських діячів культури і науки у суспільно-політичному житті.

Націоналістичний рух і створення Організації українських націоналістів (ОУН). Є. Коновалець. С. Бандера.

Початок революційно-визвольного руху. Проголошення автономії Підкарпатської Русі. Спроби створення незалежної держави Карпатська Україна. А. Волошин.

С е м і н а р :
ВИЗНАЧАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЖИТТІ УКРАЇНЬСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД.
План

1. Економічні перетворення в СРСР на початку 1920-х рр. та їх вплив на економічне становище Радянської України.
2. Політика «українізації».
3. Причини, сутність, етапи формування та наслідки сталінізму.
4. Радянська політика індустріалізації та колективізації в Україні: головні досягнення, недоліки і прорахунки.

Навчально-методична і наукова література

1. Падалка С. С, Кириленко І. Г, Вергунов В. А. Аграрна історія України : у 3 ч. Київ: Аграрна наука, 2019. 332с.. Київ : Аграрна наука, 2019. Ч. 1 : Від найдавніших часів до початку ХХ століття. 458 с.
2. Падалка С. С, Кириленко І. Г, Вергунов В. А. Аграрна історія України : у 3 ч. Київ : Аграрна наука, 2019. Ч. II : Радянська доба 1917–1990 рр. 332 с.
3. Верескун Н. М. Питання з'їздів київських князів в історіографії ХІХ–ХХ століття. Київ : Олді-плюс, 2018. 315 с.
4. Руденко Ю. Ю. Проблеми концептуалізації поняття «нація» в українській науці та практиці. *Політикус*. 2020. № 3. С. 7-13.
5. Історія України та української культури : навч.-метод. реком. до аудитор. роботи / уклад. О. В. Герінбург. Херсон, 2019. 56 с.
6. Історія України : навч. посіб. / за ред. М. П. Гетьманчука. Львів : ЛДУВС, 2015. 400 с.
7. Гарін В., Кігіцар І., Кондратенко О. Історія України : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 240 с

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи

1. Назвіть причини відмови радянського уряду від політики «воєнного комунізму» і переходу до НЕПу.
2. Зробіть порівняльну характеристику головних принципів політики «воєнного комунізму» та нової економічної політики (неп).
3. Чому було згорнуто нову економічну політику?
4. У чому полягає сутність політики українізації?
5. Виявіть причини встановлення тоталітарного режиму в СРСР.
6. Охарактеризуйте позитивні та негативні результати індустріалізації в Україні.
7. Проаналізуйте причини та наслідки «ліквідації куркульства як класу».
8. Які наслідки мали масові репресії в Радянській Армії?

9. До яких результатів призвів революційно-визвольний рух 20–30-х рр. на Західній Україні?

10. У чому сутність, методи впровадження і головні прорахунки політики радянзації Західної України?

11. Проаналізуйте місце і роль «українського питання» в політичних планах європейських держав напередодні Другої світової війни.

Проблемні питання

1. З якою метою була згорнута нова економічна політика? Чи можливим було її продовження за часів сталінізму?

2. Чи можливо було запобігти встановленню «культу особи» Сталіна? Дайте аргументовану відповідь.

3. Чи можна стверджувати, що політика українзації зазнала абсолютної поразки? Відповідь аргументуйте.

4. Чи можна встановити причинно-наслідковий зв'язок між радянською політикою колективізації та голодомором 1932-1933 рр. в Україні?

Теми доповідей та повідомлень

1. Створення Союзу Радянських Соціалістичних республік.

2. Україна у складі СРСР: автономна республіка або колонія?

3. Голод 1921–1923 рр. в Україні.

4. Політична боротьба в роки НЕПу.

5. Розвиток кооперативного руху в Україні у 1920-ті рр.

6. Г. Я. Сокольніков і грошова реформа 1922–1924 рр.

7. Політичний портрет Й.Сталіна.

8. Досягнення й невдачі політики українзації.

9. Микола Скрипник: людина і політик.

10. Перша столиця: Харків у 1919–1934 рр.

11. Стаханівський рух: правда і вигадка.

12. Колективізація в Україні.

13. Голодомор 1932–1933рр.

14. Конституція СРСР 1936 р. і Конституція УРСР 1937 р.: розходження між словом і ділом.

15. «Великий терор» 1937–1938 рр. в Україні.

16. Розвиток української культури в 1930-ті рр.

17. Українська історична наука в епоху сталінізму.

18. Інтелігенція України в умовах тоталітарного режиму.

19. Організація українських націоналістів.

Т е м а 7
УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 рр.)
С е м і н а р :
**УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ТА ВЕЛИКОЇ ВІТЧИ-
ЗНЯНОЇ ВІЙН (1939–1945 рр.)**

План

1. Причини й характер Другої світової війни. «Українське питання» в міжнародній політиці напередодні та на початку війни. Возз'єднання західноукраїнських земель у складі УРСР.
2. Початок Великої Вітчизняної війни. Оборонні бої на території України в 1941–1942 рр. Причини поразок радянських військ.
3. Окупаційний режим. Розгортання антифашистського руху опору в Україні.
4. Визволення України від німецької окупації. Внесок українського народу в розгром нацистської Німеччини та її союзників. Наслідки й уроки Другої світової війни для України.

Навчально-методична і наукова література

1. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019. 224 с.
2. Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклоп. довід. / ред. кол.: В. Смолій та ін. Київ : Інститут історії України, 2018. 742 с.
3. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.
4. Сторінки воєної історії України : зб. наук. праць. 2016. Вип. 21. 270 с.
5. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ : Генеза, 2017. 321 с.
6. Лисенко О., Пилявець Р. Битва за Дніпро у Другій світовій війні: спроба нової інформаційної візії. Український історичний журнал. 2019. № 4. С. 88-117.
7. Козицький А. Українсько-польський конфлікт 1943 р. на Волині: аналіз за методикою геноцидних студій. *Український історичний журнал*. 2019. № 6. С.4-20.

Питання для самостійного вивчення

1. Проголошення у Львові Української держави та переслідування українських націоналістів фашистською владою.
2. Поразка нацистів та їх союзників у Другій світовій війні.
3. Значення Сталінградської та Курської битв у визволенні України від німецько-фашистських загарбників.

4. Внесок представників творчої інтелігенції у перемогу над нацистською Німеччиною та її союзниками.
5. Харківські політехніки у роки Великої Вітчизняної війни.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи
Тести для самоконтролю

1. Підписання пакту про ненапад між СРСР та Німеччиною можна пояснити насамперед:

- а) прагненням Сталіна відтягнути початок війни та використати час для підсилення обороноздатності країни;
- б) надією Сталіна на те, що воєнні дії обмежаться Європою і СРСР взагалі вдасться уникнути війни;
- в) бажанням Сталіна розширити територію СРСР за рахунок земель Західної України, Західної Білорусії та Прибалтики і створити плацдарм для «Визвольного походу» в Європу;
- г) ваш варіант відповіді.

2. Ви оцінюєте пакт про ненапад 1939 року як:

- а) перемогу радянської дипломатії, яка дала можливість на якийсь час зберегти мир і краще підготуватись до майбутньої війни;
- б) ганебний акт, який фактично розв'язав руки Гітлеру для початку Другої світової війни;
- в) угоду двох диктаторів з метою розширити кордони своїх країн посилити свій вплив у Європі;
- г) ваш варіант відповіді.

3. Таємні протоколи про розмежування сфер інтересів СРСР та Німеччини мали для України:

- а) позитивне значення, бо сприяли процесу реального воз'єднання українських земель у межах однієї держави;
- б) негативні наслідки, бо західноукраїнські землі потрапили під владу тоталітарного сталінського режиму;
- в) ваш варіант відповіді.

4. Від пакту про ненапад виграли:

- а) СРСР;
- б) Німеччина;
- в) ваш варіант відповіді.

5. Коли і де в умовах війни було проголошено самостійну українську державу:

- а) у Києві 3 лютого 1942 року;
- б) у Львові 30 червня 1941 року;
- в) в Одесі 4 жовтня 1941 року.

6. Основними причинами трагічних поразок радянських військ на початковому етапі війни були:

- а) значна перевага ворога в живій силі та техніці;
- б) несподіваність нападу Німеччини та її союзників на Радянсь-

кий Союз;

- в) некомпетентність воєнно-стратегічного керівництва та підготовка не до оборонної, а до наступальної війни;
- г) ваш варіант відповіді.

7. Тяжкі оборонні операції на початку війни:

- а) підірвали моральний дух командирів і воїнів;
- б) затримали ворога і зірвали німецький план блискавичної війни проти СРСР;
- в) призвели до втрати значної кількості техніки, загибелі полону сотень тисяч червоноармійців;
- г) стали важливим, хоч і важким уроком для радянського командування, яке на власних помилках вчилось воювати і готувати війська до докорінного перелому в ході війни;
- д) ваш варіант відповіді.

8. На тимчасово окупованих українських землях німці встановили новий порядок, який передбачав:

- а) звільнення українського народу від сталінського тоталітарного режиму і відбудову української держави, як того бажали лідери ОУН;
- б) нещадну експлуатацію та геноцид українського населення;
- в) ваш варіант відповіді.

9. Новий порядок нацистів:

- а) залякав українців і змусив їх змиритися з німецькою окупацією;
- б) привів до всенародної боротьби проти німецько-фашистських загарбників;
- в) ваш варіант відповіді.

10. Необхідні умови для звільнення українських земель від фашистських загарбників були створені:

- а) відкриттям другого фронту в Європі;
- б) перемогами Червоної армії під Сталінградом та Курськом;
- в) сильними морозами і поганими дорогами, які заважали загарбникам здійснювати свої плани;
- г) спільними зусиллями радянських людей на фронті і в тилу;
- д) ваш варіант відповіді.

11. У ході якої стратегічної операції почалося широкомасштабне визволення України:

- а) Московської;
- б) Сталінградської;
- в) Курської.

Проблемні питання

1. Чи була в СРСР альтернатива пакту про ненапад? Якщо була, то яка?
2. У чому полягають головні причини поразок радянських військ у 1941–1942рр.?
3. Чи можна було уникнути поразки радянських військ на початку війни? Що могло б змінити перебіг подій на користь Червоної Армії?
4. Які наслідки для України мав рух Опору? Чому він не був консолідованим? Чи можна було запобігти братовбивчій війні між українцями?
5. Порівняйте геополітичне становище України після закінчення Першої та Другої світових воєн.
6. Якими були наслідки Другої світової війни для України?
7. Як оцінюються в історичній літературі комуністичний та націоналістичний рухи опору?

Заповніть таблиці:

Плани Європейських держав щодо України напередодні та в роки Другої світової війни

СРСР (комуністична Росія)	Нацистська Німеччина	Угорщина	Румунія	Польща (емігрантський уряду Лондоні та прорадянський «Люблінський уряд»)

Політика «радянзації» західноукраїнських земель (1939–1941)

Політичний режим	Економічна політика	Аграрні перетворення	Соціальна сфера	Освіта, наука, релігія	Репресивні заходи

Здійснення нацистського плану «ОСТ» в Україні

Мета	Основні напрями реалізації	Результати

Антифашистський рух Опору в Україні

Назва руху	Мета руху	Методи боротьби	Оцінка діяльності
Український націоналістичний рух (ОУН та УПА)			
Радянський партизанський рух			
Польська Армія Крайова та Гвардія Людова			

Тема 8

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ І СУПЕРЕЧНОСТІ РОЗВИТКУ УРСР В 1945–1985 рр.

Лекція:

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В 1945–1985 рр.

План

1. Відродження суспільно-політичного і господарського життя України (1945–1985рр.).

Особливості відбудови промисловості та сільського господарства. Перетворення в Західній Україні. Рух опору в західноукраїнських землях. Суспільно-політичне життя. Залежність від центру. Репресії. Ідеологічна реакція.

2. Україна в добу хрущовської «відлиги».

Зміст хрущовських реформ у політичній сфері суспільства. Викриття культу особи Сталіна. Спроба розширення правреспублік.

Зрушення у духовному житті після смерті Сталіна. Шістдесятники. Зародження дисидентського руху. Експерименти в економіці. Соціальні програми М. С. Хрущова. Поразка хрущовських реформ.

3. Україна в період наростання системної кризи радянського суспільства. Два десятиріччя «застою» (1964–1985рр.).

Спроби економічних реформ середини 60-х рр. ХХ ст. у сільсько-му господарстві й промисловості. Посилення кризових явищ з початку 1970-х рр. Рівень життя народу.

Згорання демократії. Поворот до неосталінізму. Політика зрощення та жорсткого централізму. Узаконення необмеженої влади КПРС. Дисидентський рух в Україні та його етапи.

С е м і н а р :
УКРАЇНА В 1945–1985 рр.

1. Відродження суспільно-політичного життя в УРСР. Повоєнна відбудова.
2. Політика М.Хрущова. Хрущовська відлига та її наслідки для України.
3. Соціально-економічне та суспільно-політичне становище УРСР у другій половині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХст.

Проблемні питання

1. Що стало причиною посилення політичних репресій в Україні в повоєнне десятиліття?
2. Якою була роль Української повстанської армії в боротьбі за незалежність України?
3. У чому полягала суперечливість соціально-економічних реформ 50-х – 60 рр.?
4. Чи можна було запобігти явищу «застою» в розвитку Радянського Союзу в 1970-ті рр.?
5. Яким чином могла наддержавна, якою був Радянський Союз в 1960-х, опинилась у кризі в кінці 1970-х?

Теми рефератів, доповідей і повідомлень

1. Голод 1946–1947 рр.
2. Українська культура в повоєнне десятиліття.
3. Збройна боротьба Української повстанської армії в 1945–1953 рр.
4. Життя та загибель Р.Шухевича.
5. В. Кук – останній головнокомандувач УПА.
6. Операція «Вісла».
7. Цікаві факти з життя М.Хрущова.
8. Зародження дисидентського руху в Україні. «Шістдесятники».
9. Українці в афганській війні.

Навчально-методична і наукова література

1. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019. 224 с.
2. Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклоп. довід. / ред. кол.: В. Смолій та ін. Київ : Інститут історії України, 2018. 742 с.
3. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.
4. Сторінки воєної історії України : зб. наук. праць. 2016. Вип.21. 270 с.
5. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ : Генеза, 2017. 321 с.

6. Ленчик В. Визначні постаті Української церкви: Митрополіт Андрій Шептицький і Патріарх Йосип Сліпий. Львів : Свічадо, 2019. 608 с.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи

Тести для самоконтролю

1. Що сприяло виходу України на міжнародну арену після Другої світової війни:

- а) визнання державами-переможницями втрат України у війні та її внеску в перемогу над фашистською Німеччиною;
- б) тиск Сталіна на своїх союзників у роки війни;
- в) бажання країн-засновників ООН залучити до роботи в її діяльності якомога більше країн;
- г) ваш варіант відповіді.

2. «Радянізація» Західної України означала:

- а) прискорення економічного розвитку регіону;
- б) русифікацію західноукраїнських земель;
- в) посилення репресій проти населення регіону;
- г) ваш варіант відповіді.

3. У ході відбудови народного господарства:

- а) усі галузі економіки відроджувались однаково швидко;
- б) відбудовувались усі галузі економіки, але перевага надавалась важкій промисловості;
- в) відбудовувалась тільки важка промисловість, іншим галузям взагалі не надавали значення;
- г) ваш варіант відповіді.

4. Післявоєнний голод в Україні був спричинений насамперед:

- а) руйнівними наслідками війни та засухою 1946 року;
- б) безгосподарністю місцевої влади;
- в) антиукраїнською політикою московського (сталінського) керівництва;
- г) ваш варіант відповіді.

5. Політика «десталінізації» призвела:

- а) до повної ліквідації наслідків культу особи Сталіна і демократизації суспільства;
- б) до часткових змін, змінивши радянський режим у режим недоторканості;
- в) нічого не змінила;
- г) ваш варіант відповіді.

Проблемні питання

Чому в повоєнне десятиріччя посилились політичні репресії в Україні?

У чому полягала суперечливість економічних реформ 50-х – 60-х

років ХХ ст.?

У чому полягали особливості українського дисидентського руху 60-х – 70-х років ХХ ст.?

**Заповніть
таблиці**

Дисидентський рух в Україні 60–80-х років ХХст.

Передумови виникнення руху	
Етапи, характерні риси	
Напрями діяльності	
Представники, організації	
Вимоги	
Методи боротьби з режимом	
Засоби режиму, спрямовані проти руху	

Заходи КПРС: уряд у сфері економіки наприкінці 50-х – першій половині 60-х років ХХ ст.

Дата	Зміст заходу	Мета	Що з того вийшло

Тема 9

**УКРАЇНА В ЧАСИ ПЕРЕБУДОВИ ТА РОЗПАДУ
СРСР (1985 – 1991 рр.)**

Семінар:

**УКРАЇНА В ЧАСИ «ПЕРЕБУДОВИ» ТА РОЗПАДУ СРСР
(1985–1991 рр.)**

План

«Перебудова» в СРСР: мета, основні напрями та наслідки для України. Суспільно-політичне життя в Україні наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.

Серпневі події 1991 р. Проголошення державної незалежності України.

Розпад СРСР й утворення СНД.

Навчально-методична та наукова література

1. Танцюра В. І., Куліш С. М., Пересада О. О. Історія України : навч. посіб. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020. 536 с.
2. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019.

224 с.

3. Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклоп. довід. / ред. кол.: В. Смолій та ін. Київ : Інститут історії України, 2018. 742 с.

4. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.

5. Каганов Ю. Контролювання «радянської людини» (1953-1991): українська версія. Запоріжжя : Інтер-М, 2019. 432 с.

6. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. 2019. Вип.23. 512 с.

Питання для самостійного вивчення

1. Схарактеризуйте етапи перебудовчих процесів, що відбувалися в радянському суспільстві. Які шляхи виходу з кризи пропонувалися?

2. Який вплив мала Чорнобильська трагедія на розгортання й розвиток національного руху?

3. Назвіть основні етапи економічних реформ періоду «перебудови» та визначить причини їх невдач.

4. Які політичні реформи були здійснені за роки «перебудови»? Схарактеризуйте їх результати й наслідки.

5. За яких умов і яких форм набувала політизація суспільства наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років?

6. Чому було усунуто від влади В.Щербицького?

7. Що зумовило розпад КПУ?

8. Чим була зумовлена активізація національного руху в Україні наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.?

9. Яку роль у процесі здобуття Україною незалежності відіграв Народний рух України?

10. Охарактеризуйте процеси становлення багатопартійності в Україні.

11. Якою була мета членів ДКНС і якою була реакція на заколот в Україні?

12. Чому незалежність України в серпні 1991 р. вдалося здобути мирними засобами? Проаналізуйте зовнішні й внутрішні передумови, які сприяли цьому.

13. З якою метою було проведено референдум 1 грудня 1991 р. та який його результат?

14. Назвіть результати та наслідки “перебудови”?

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи

Тести для самоконтролю

1. Генеральним секретарем ЦК КПРС після смерті **К. Черненка** став:
  - а) Л. Брежнєв;
  - б) М. Горбачов;
  - в) Ю. Андропов.
2. **Гласність** – це:
  - а) можливість висловлювати альтернативну точку зору;
  - б) форма свободи слова;
  - в) специфічна форма поширення правдивої інформації в умовах державного контролю над засобами масової інформації.
3. «Група 239» у Верховній Раді України, що була обрана в березні 1990 р., репрезентувала інтереси:
  - а) центристів;
  - б) комуністичної більшовицької опозиції;
  - в) опозиції.
4. Національно-демократичний рух в Україні в роки перебудови очолювала:
  - а) інтелігенція;
  - б) селянство;
  - в) армія;
  - г) робітничий клас.
5. Як спроба державного перевороту в СРСР позначилась на долі КПУ?
  - а) її діяльність було припинено, а згодом заборонено;
  - б) КПУ повністю зійшла з політичної арени;
  - в) КПУ перестала бути найчисленнішою серед партій;
  - г) діяльність КПУ було припинено до закінчення судового процесу над членами ДКНС.
6. Декларацію про державний суверенітет України було проголошено:
  - а) 1 грудня 1991 р.;
  - б) 16 липня 1990 р.;
  - в) 24 серпня 1991 р.
7. Першими незалежність України визнали:
  - а) Росія та Китай;
  - б) Франція та Англія;
  - в) Канада та Польща;
  - г) Литва та Латвія.

Заповніть таблицю

1. «Перебудова» – об’єктивна необхідність. Підсумки соціально- економічного та політичного розвитку України на середину 1980-х років

Економічний розвиток	Соціальний розвиток	Політичний розвиток

2. Основні етапи економічних реформ у добу «перебудови»

Хронологічні межі	Зміст реформ

3. Політичні реформи доби «перебудови»

Заходи	Зміст

4. Хроніка національно-визвольного руху 1987–1991 рр.

Дата	Подія

Питання для самостійного вивчення

1. Політика «перебудови» М. Горбачова: декларована мета і реальні результати.
2. Зростання політичної активності суспільства, робітничий та студентський рух 1980-х – початку 90-х рр.
3. Суперечливий розвиток української культури доби «перебудови».
4. Становище в національній економіці та соціальній сфері у 1985–1991 рр.

Проблемні питання

1. У чому полягали особливості українського дисидентського руху в 80-ті рр.? Яку роль відіграв цей рух у боротьбі за незалежність України?

2. Як розуміло радянське керівництво «перебудову» на першому етапі, чим були зумовлені зміни в концепції «перебудови»?
3. Який зв'язок між гласністю і зростанням політичної активності суспільства? Які відмінності гласності від свободи слова?
4. Наведіть факти, які б підтверджували чи спростовували думку про наявність в Україні умов для самостійного економічного розвитку.
5. Чому комуністичний режим зазнав краху та чому розпався СРСР?
6. Час, що минув після утворення СНД, спричинив кілька точок зору:
  - а) Україна повинна залишитись у складі СНД;
  - б) Україна повинна вийти з СНД;
  - в) Україна повинна обмежитись двосторонніми угодами. Яку точку зору ви поділяєте і чому?
7. Розкрийте сутність поняття «державне будівництво» і прокоментуйте його складові в Україні.

Теми рефератів, доповідей і повідомлень

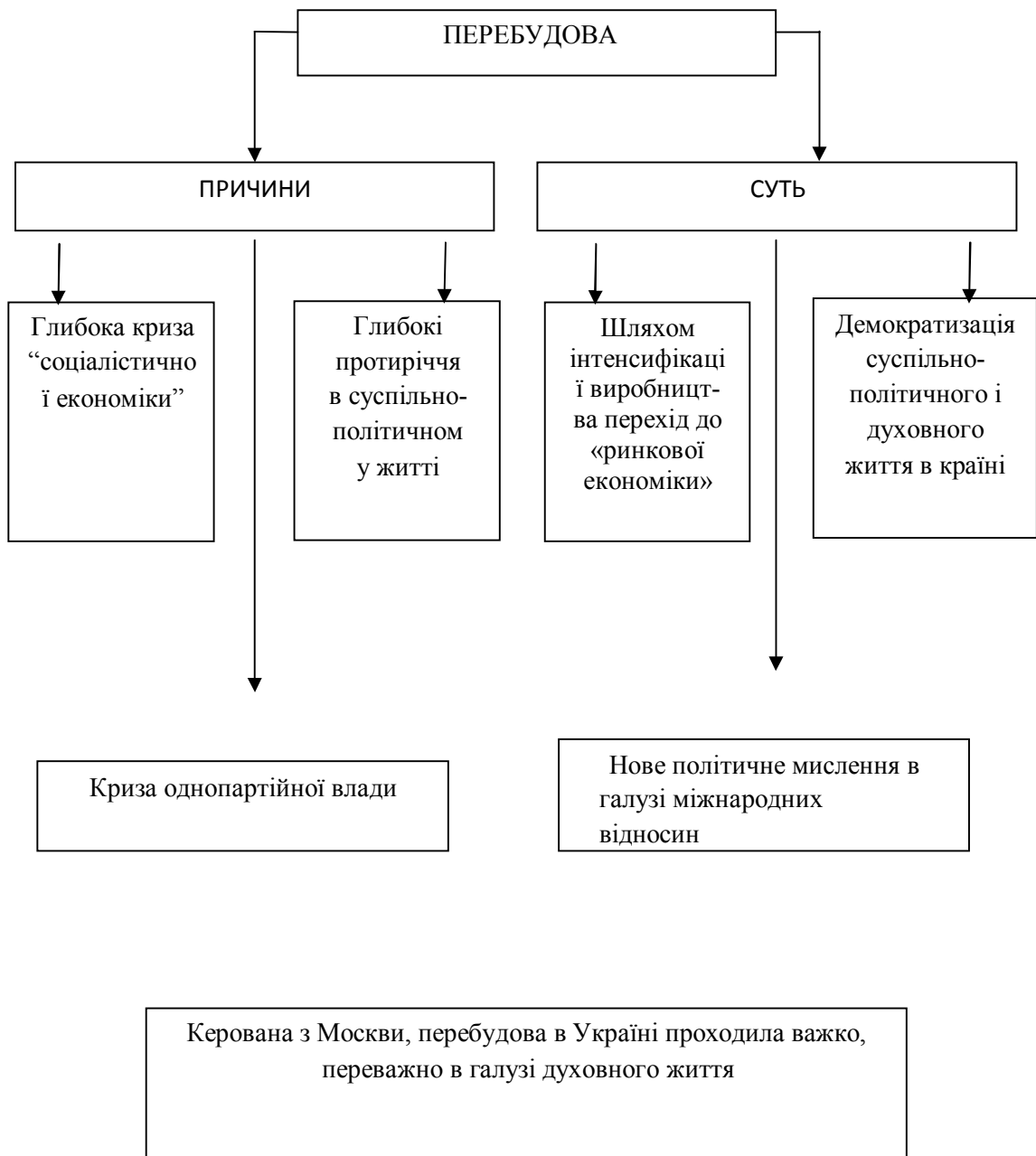
1. В. Щербицький як політичний діяч.
2. Л. Кравчук – перший Президент незалежної України.
3. Мовна ситуація в УРСР у 80-ті рр. ХХст.
4. Соціально-економічні процеси в УРСР у 80-ті рр. ХХст.
5. Чорнобильська катастрофа та її наслідки.
6. Активізація участі студентської молоді в суспільно-політичному житті України наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХст.
7. Національно-демократичний рух наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХст.
8. Суспільно-політичні рухи та формування багатопартійності в 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. в Україні.
9. Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990 року та її значення.
10. Біловезька угода 8 грудня 1991 р. Утворення СНД.

Прокоментуйте схему Доба «перебудови»

Як і свого часу «хрущовська відлига», горбачовська «перебудова» стала наслідком об'єктивних потреб тогочасного суспільства

Причини і суть «перебудови»

Концепція «перебудови» була проголошена М. Горбачовим на квітневому (1985 р.) Пленумі ЦК КПРС

Тема 10

УКРАЇНА В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Лекція:

ПОЛІТИЧНИЙ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

План

1. Динаміка внутрішньополітичного життя в Україні на сучасному етапі. Основні чинники державотворчого поступу.

Становлення і розвиток багатопартійної політичної системи в Україні. Формування основних засад організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні. Прийняття Конституції України. Конституційна реформа. Україна на міжнародній арені.

2. Соціально-економічна ситуація в Україні в роки незалежності.

«Перехідна економіка». Об'єктивні й суб'єктивні чинники виникнення економічної кризи. Аграрне питання.

3. Становище у сфері культури.

Процеси оновлення у літературі й мистецтві. Мовне питання. Політизація культурного життя суспільства. Вестернізація.

Висновки.

Зміна суспільних цінностей в Україні як наслідок тривалих і складних соціально-політичних та економічних трансформаційних процесів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Се м і н а р :

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

План

1. Становлення України як незалежної держави.
2. Конституційний процес. Конституція України 1996 р.
3. Соціально-економічний розвиток країни.
4. Політична ситуація в Україні у 2000-ні роки.
5. Україна на міжнародній арені. Українська діаспора на сучасному етапі.

Навчально-методична та наукова література

1. Танцюра В. І., Куліш С. М., Пересада О. О. Історія України : навч. посіб. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020. 536 с.
2. Даниленко В., Смольницька М. Історія України. Київ : Генеза, 2019. 224 с.
3. Історична наука у Національній академії наук України в особах : енциклоп. довід. / ред. кол.: В. Смолій та ін. Київ : Інститут історії України, 2018. 742 с.

4. Світлична В. В. Історія України : навч. посіб. Київ : Каравела, 2019. 408 с.
5. Кульчицький С. Передумови, перебіг і підсумки «параду суверенітетів». *Український історичний журнал*. 2018. № 5. С. 163-192.
6. Україна: наука і культура. 2018. Вип. 37. 464 с.
7. Рафальський О. О. Косолидація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф.Кураса НАН України, 2018. 400 с.

Питання для самостійного вивчення

1. Утворення політичних партій і рухів в Україні.
2. Дострокові вибори Президента та Верховної Ради у 1994р.
3. Політика незалежної України стосовно національних меншин.
4. Релігійне життя в сучасній Україні.

Контрольні питання і завдання для самостійної роботи

- 1. Першим прем'єр-міністром новітньої української держави був:**
  - а) Л. Д. Кучма;
  - б) В. П. Фокін;
  - в) Ю. Л. Звягільський.
- 2. У 1991 р. Президентом України було обрано:**
  - а) Л. Д. Кучму;
  - б) В. А. Ющенко;
  - в) Л. М. Кравчука.
- 3. Договір про дружбу, співробітництво та партнерство між Україною та Росією було підписано:**
  - а) 8 грудня 1992 р.;
  - б) 16 липня 1995 р.;
  - в) 31 травня 1997 р.
- 4. Національна валюта України – гривня, була введена в обіг:**
  - а) 1992 р.;
  - б) 1994 р.;
  - в) 1996 р.
- 5. В наслідок Помаранчевої революції президентом України став:**
  - а) Петро Порошенко;
  - б) Віктор Ющенко;
  - в) Юлія Тимошенко.

**Заповніть таблицю
Парламентські вибори у незалежній Україні**

Вибори до Верховної Ради	Система виборів	Найбільша фракція	Голова Верховної Ради

Україна на міжнародній арені

Країни і міжнародні об'єднання	Стратегія України	Ставлення до України	Проблеми і здобутки
Європейський союз (ЕС)			
НАТО			
СНД			
Росія			
США			
Міжнародний валютний фонд			
Світова організація торгівлі			

Проблемні питання

1. Що таке громадянське суспільство? Чи можна стверджувати про завершення його формування в Україні?
2. У чому полягали причини занепаду української економіки у 1990-ті рр.? Які можливі шляхи подолання економічної кризи?
3. Якими є роль і місце України в сучасному світі?
4. Населення України значно скоротилося після здобуття незалежності. Охарактеризуйте причини цього явища.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1	
Вступ до курсу «Історія України». Київська Русь.....	6
Семінар:	
Методика організації самостійної роботи студентів та їх підготовки до семінарських занят.....	6
Лекція:	
Вступ до курсу. Зародження цивілізації на території України. Утворення і розвиток давньоруської держави.....	7
Семінар:	
Зародження цивілізації на території України. Давньоруська держава Київська Русь.....	7
Тема 2	
Становище українців за литовсько-польської доби. Формування українського козацтва.....	13
Лекція :	
Українські землі за литовсько-польської доби (XIV ст. – перша половина XVII ст.).....	13
Семінар :	
Українські землі в складі Литви та Польщі (друга половина XIV – перша половина XVII ст.).....	14
Тема 3	
Україна в часи існування козацької держави (середина XVII – кінець XVIII ст.).....	18
Лекція :	
Українська національна революція середини XVII ст.....	18
Семінар :	
Українська національна революція XVII ст.....	19
Семінар:	
Україна в останній чверті XVII – XVIII століті. Гетьманщина.....	23
Тема 4	
Становище українських земель наприкінці XVIII – на початку XX ст....	30
Лекція :	
Україна під владою російської та австрійської (австро-угорської) імперій (наприкінці XVIII – на початку XX ст.).....	30
Семінар :	
Українське національне відродження XIX ст.....	33
Тема 5	
Україна в 1917-1921 р.....	35
Лекція :	

Україна в революційних подіях 1917-1921 рр.: причини, рушійні сили, наслідки.....	35
Семінар :	
Революція та громадянська війна в Україні в 1917-1921 рр.....	36
Тема 6	
Україна в міжвоєнний період.....	40
Лекція :	
Українське суспільство в 1921-1939 рр.....	40
Семінар :	
Визначальні тенденції в житті українського суспільства у міжвоєнний період.....	41
Тема 7	
Україна в роки другої світової війни (1939-1945 рр.).....	43
Семінар :	
Україна в роки другої світової та великої вітчизняної війн (1939-1945 рр.).....	43
Тема 8	
Основні тенденції і суперечності розвитку урсу в 1945-1985 рр.....	48
Лекція :	
Суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток України в 1945-1985 рр.....	48
Семінар :	
Україна в 1945-1985 рр.....	48
Тема 9	
Україна в часи перебудови та розпаду СРСР (1985 – 1991 рр.).....	51
Семінар :	
Україна в часи «перебудови» та розпаду СРСР (1985–1991 рр.)...51	
Тема 10	
Україна в роки незалежності.....	56
Лекція :	
Політичний, соціально-економічний та культурний розвиток української держави в роки незалежності.....	56
Семінар :	
Розвиток української держави в роки незалежності.....	57

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ТА ЕТНОКУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Методичні рекомендації

Укладач: **Березовська** Тетяна Всеволодівна

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 2,1
Тираж 50 прим. Зам. №__

Надруковано в видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб`єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.